

CSORTÁN FERENC

INDIA NÉGY TÉTELBEN

Az ország gazdasági reformjai a középosztály gyors növekedéséhez vezettek, amelyek lélekszáma 150 millióra tehető, de egyes kutatók szerint akár ennek a kétszerese is lehet.

1. Egy irodalmi Nobel-díj

■ Az alig tizenegy évvel korábban alapított irodalmi Nobel-díjat 1913-ban, közmeglepetést okozva, a bengáli nyelven író, de verseit saját fordításában angolul (*Gítándzsali – Ajándékdalok*, 1912) is közreadó indiai Rabindranath Thakkur, angol helyesírással Tagore¹ (1861-1941) kapta. A bizottság indoklása szerint „mély érzésű, friss hangú költeményeiért [...], melyekkel gazdagította a Nyugat költészetét”. Ő volt az első Európán (és Amerikán) kívüli díjazott – utána sincs sok: egy nigériai, két japán, egy kínai (és még egy, aki Franciaországban él és franciául ír), egy török, egy arab.

Kolkata (Kalkutta) mellett született brahmin családban. Azáltal újította meg a bengáli prózát és költészetet, hogy felszabadította az archaikus, szanszkrit eredetű mintáktól. Humanista, internacionalista-univerzalista gondolkodó volt, egyaránt elutasította a nacionalizmust és a brit uralmat. Írt színdarabokat és táncdrámákat is, továbbá mintegy kétszáz dalt. Modern (absztrakt) képeket festett, az ő szerzeménye India állami himnusza (*Dzsana Gana Mana*), de Bangladesé is (*Amar Shonar Bangla*). Apja, Debendranáth Thakkur fogalmazta meg a Bráhmó vallási reformmozgalom alapelveit. Bátyjai közül a legidősebb nagy tiszteletnek örvendő filozófus és költő volt, egy másik az első indiai, akit a brit gyarmati közigazgatásban alkalmaztak, a harmadik zenész, zeneszerző és színműíró, egyik húga pedig regényíró. 1915-ben a brit koronától nemesi címet kapott, amelyről lemondott az 1919-ben történt Dzsallianwala Bagh-i mészárlás után. (A pandzsábi nagyváros, Amritsár

egyik parkjában brit katonák tüntető polgári személyekre lőttek, több százan haltak meg, ezernél több volt a sebesült.)

Sokat utazott, különösen idősebb korában. Előadásain humanista elveit népszerűsítette. A kapott honoráriumokat és adományokat a legfontosabb művének tekintett nyugat-bengáli Sántinikétánban létrehozott Visva-Bhárati oktatási intézmény fenntartására fordította. (A család a 19. században egy „asram”-ot alapított itt, ezen belül építtette Tagore a múlt század elején azt az iskolát, amelyet a Nobel-díj összegéből kollégiummá fejlesztett. Az intézmény a függetlenség kivívása után lett jelentős állami egyetemmé.)

Magyarországon² ma is ő a legismertebb és legnépszerűbb indiai költő. Nobel-díjára azonnal reagált a magyar irodalmi közélet. A *Gítándzsali* egyes részletei Babits Mihály fordításában már 1913-ban megjelentek a *Nyugatban*. 1920–26 között húsznál több fordítás készült a műveiből. Maga is járt Magyarországon (1926. október 26. – november 12.), előadást tartott „Civilizáció és fejlődés” címmel a Zeneakadémián, meglátogatta a PEN Klubot, és járt a Fészek Klubban, majd a balatonfüredi szívkörházban kezelte magát. Itt indiai szokás szerint egy fát ültetett. Ugyanitt 1956 őszén felállították a költő mellsobrát.

2. Egy szubkontinens

■ Ezen a hatalmas, többé-kevésbé egyenlő szárú háromszög alakú félszigeten ma hat politikai egység, hat állam van. Három köztársaság: India, Pakisztán és Banglades, valamint három királyság: Nepál, Szikkim (India társult állama) és Bhután, valamint a szubkontinenshez tartozó szigetország, Sri Lanka, a régi Ceylon.

India ma a világ második legnépesebb országa, 2011-ben 1,210 milliárd lakosa volt, a Föld lakosságának 17 százaléka. (A legnépesebb Kína, a Föld lakosságának 19,2 százalékával).³ A 25 év alatti lakosság aránya 50 százalék. A népsűrűség alakulása: 1921-ben 79, 1971-ben 182, 2013-ban 382 lakos négyzetkilométerenként.⁴

Az indiai vasúthálózat a világon a negyedik, Ázsiában a legnagyobb: hossza 65 ezer km, az állomások száma 7500. 1853-ban kezdték építeni, 1895-től már a mozdonyok is ott készültek.

A modern India születésének fontos dátuma 1885, angol támogatással ekkor alakult meg az Indiai Nemzeti Kongresszus, a (brit közigazgatáshoz lojális) burzsoázia első jelentős politikai szervezete. Később, Gandhi idején egyre radikálisabb tömegszervezetté alakult, majd a brit gyarmati uralom elleni küzdelem fő erejévé vált. Időközben a muszlim elitiek is szervezkedtek – de fejlődésük gátját nem az idegen uralomban, hanem a hindu többségben látták. Első politikai szervezetük, a Muzulmán Liga (1905) azonnal külön választókerületeket kért az angoloktól a muszlim többségű területeken. A két világháború között bontakozott ki a britellenes függetlenségi küzdelem Gandhi és hívei vezetésével, az *erőszak nélküli együtt nem működés* eszközével. A két párt szembenállása a második világháború idején tovább éleződött. A Liga 1940-ben Lahorban kihirdette programját, a *Pakisztán-határozatot*. A brit közigazgatás a háború után elfogadta ezt, és egy év alatt elvégezte a területi szétválasztást. 1947. augusztus 14-én Pakisztánban, 15-én Indiában hivatalba lépett a két új, független dominium kormánya, az angolok pedig távoztak.

A két új állam között rövidesen kitört háborúnak félmillió halottja és 12-14 millió menekültje volt. Amikor a muzulmán többségű Dzsammu és Kasmír hindu uralkodója az Indiához való csatlakozás mellett döntött, hivatásos tisztek vezetésével pakisztáni törzsi csapatok törtek be Kasmírba. Néhány napon belül a reguláris indiai hadsereggel találtak szemben magukat. Az egy hónapig tartó háborút követően Kasmír kettészakadt – a „kasmíri kérdés” mindmáig tartó viszály forrása.

1971-ben Pakisztán felbomlott, Kelet-Pakisztán Banglades Népi Köztársaság néven önálló állammá vált.

3. Érteni Indiát

■ Sokféleképpen paradox világ.⁵ Fialat állam, és egyike a világ legrégebb civilizációinak. Potenciális szuperhatalom, és több száz millió polgára él szegénységben. Büszke hona a békeszerető Mohandász Gandhinak, de a nukleáris hatalmak egyike, és övé a világ egyik legnagyobb hadserege. Folyóit istenként imádják, és közben a legszennyezettebb vizeik között tartják számon őket. Az egyik oldalon hiányos infrastruktúra, a másikon világszerte keresett IT-szakemberek, mérnökök, kutatók. Nők a hatalom csúcán, és nők milliói teljes kiszolgáltatottságban. Etnikumok és vallások sokasága alkotta társadalom, melyet szakadár mozgalmak és erőszakos megmozdulások ráznak meg, mégis a világ legnagyobb, stabil és jól működő demokráciája.

India sokfélesége évezredes – és ez is egyedülállóvá teszi. Tulajdonképpen több India van, minthogy az ország jelenlegi határait a történelem véletlenei döntötték el. Brit India mintegy 600 fejedelemségből állt, és a britek legnagyobb vétke vélhetően a szubkontinens ügyetlen felosztása volt 1947 augusztusában. A függetlenné vált India nagy kihívása az volt, hogyan tudja a határai közé jutott különféle népeket közös indiai önazonosság elfogadására készíteni és közben megőrizni eltérő kultúráikat és hagyományait. Sokan úgy vélték: e kihívások miatt India elkerülhetetlenül fel fog bomlani. És mégis fennmaradt! Sőt mindezt demokratikus állami berendezkedéssel érte el (az egyedüli kivétel: Indira Gandhi miniszterelnök 1975–77 között bevezette a szükségállapotot). Jogosan írta Robert Blackwell, az USA 2003-ban leköszönő indiai nagykövete, hogy „India plurális társadalom, amely csodákat művel a demokrácia, a jogállamiság és az egyéni szabadság, a közösségek közötti viszonyok és a diverzitás révén [...] örömet születnék tízszer is újra, hogy újra és újra felfedezzem.”⁶

Valóban tízszer kellene megszületnie annak, aki *fel akarja fedezni* Indiát. Emiatt nincsenek igazi „India-szakértők”. Sok hiteles szakembere, kommentátora van az ország különféle problémáinak, de csak némi könnyelműséggel nevezheti magát valaki „szakértőnek” egy olyan ország ügyeiben, ahol 325 nyelvet (ebből 22 hivatalos) és több száz dialektust beszélnek, 25-féle írást használnak, a fő vallások száma hat (hindu, iszlám, szikh, buddhista, keresztény és dzsaina), a kasztcsoportoké 4500, és van még több száz törzsi csoport is – mind őrzi a maga hagyományát és kulturáját a 28 „államban” és 7 „területen”. Amikor a kiváló indiai író, Salman Rushdie kijelentette, hogy a legjobb indiai irodalmat angolul írják, joggal érték emiatt támadások: miképpen állíthat ilyet az, aki még csak nem is ismer minden indiai nyelvet, holott némelyikük – ilyen a tamil és a szanszkrit – irodalmi múltja két- vagy háromezer évre nyúlik vissza.

India változatossága és szilárd demokráciája – ez az ország legnagyobb ereje. Amit ma *hinduizmusnak* (hindu vallásnak) nevezünk, fontos szerepet játszott India diverzitásának a kialakulásában. E megnevezés új keletű, és a britek népszerűsítették a 19. században, így próbálva megérteni a hindu közösségek vallási hagyományait. A hinduknál ismeretlen a hivatalos vallási kánon vagy doktrína, akárcsak a legfelső vallási vezető. Egy- vagy többistenhívő valaki, netán ateista (beéri az *Upanisádok* tanulmányozásával)? – egyformán tekinthető jó hindunak. A hindu szövegek különféle hiteket és praktikákat írnak elő, amelyek gyakran ellentmondanak egymásnak. Egy amerikai kutató szerint ezek alapján kijelenthetjük, hogy a mai Indiában „a hinduk vegetáriánusok és nem vegetáriánusok, a hinduk és a muzulmánok jól megvannak egymással, illetve nem így van, a hinduk elitelik a *szátit* [az özegek elégetését férjük halotti máglyáján], avagy helyeslik, elutasítják vagy elisme-

rik az anyagi világot, elnyomják a nőket és az alsóbb kasztokat, avagy harcolnak ezek egyenlőségéért”.

A hindu szélsőségesek fenyegetőnek érzik ezt a pluralizmust, mert úgy vélik, hogy gyengíti Indiát. Ezért arra törekednek, hogy erősítsék Ráma isten, a hinduizmus központi alakja kultuszát, a *Rámájánában* megfogalmazott történetét pedig tekintsék alapvető hindu szövegnek. Ironikussá teszi a helyzetet, hogy maga a *Rámájana* a hinduizmus diverzitásáról tanúskodik, minthogy a műnek 800 ismert változata van. A hindu szélsőségesek több csoportja, a Rastrija Szvajamszevak Szangh (Önkéntesek Nemzeti Szervezete, RSS) és a Visva Hindu Parisád (Hindu Világtanács) vezetése alatt úgy próbálta megkerülni ezt az akadályt, hogy a mű egy bizonyos verzióját helyezte előtérbe. Hasonlóképpen ápolnak egy *Hindutvának* („hinduság”) nevezett ideológiát, amely szerint nem számít, hogy egy indiai milyen vallást követ, mindenkinek el kell fogadnia egy hindu ethoszt. Röviden: e szélsőségesek nemcsak megpróbálják elvetni a hinduizmus lényegét alkotó pluralizmust és felváltani egy homogén identitással, hanem aláaknazzák azokat a világi eszményeket is, amelyekre India demokráciáját építették. Erőszakos retorikájuk és harcias állásfoglalásuk Pakisztánnal, valamint az egyetlen muszlim többségű állammal, Kasmírral és Dzszammuval szemben, ami egy több mint két évtizedes felkelést élt meg, tovább komplikálja az indiai–pakisztáni, illetve hindu–muszlim viszonyt. Végül is a hindu szélsőségesek, valamint a demokratikus politizálás csetepatéi vezettek a hindu–muszlim erőszak kitöréséhez, különösen Észak-Indiában, amikor 1992 decemberében lerombolták a Babri mecsetet Ajódhjában, amit a hinduk szerint egy Ráma isten születési helyén állt templom fölé építettek, valamint 2002 február–márciusában, a gudzseráti pogrom idején, amikor Ajódhjából visszatérő hindu zárandokokat támadtak, illetve öltek meg, radikalizálva a máskülönben marginalizált muzulmánokat.

A 20. század eleji muszlim elit tagjai, köztük Mohammed Ali Dzszinnah (Pakisztán „atyja”, 1876–1948), a felosztást a „két nemzet” elméletével igazolták, mely szerint a hinduk és a muszlimok különböző nemzetek, tehát az utóbbiak jogosultak arra, hogy saját országuk legyen. Ez volt Pakisztán létrehozásának alapja. Az indiai elit vezéralakjai, például Nehru, azt vallották, hogy országukat nem hindu entitásnak tekintik (ellentétben a „Muszlim Pakisztán”-nal), és rendületlenül kitartottak a laikus India gondolata mellett, amelyben békében élhet minden vallási csoport. A megosztást követő erőszakkitörés ellenére India bátorította a muszlimokat, hogy tekintsék az országot saját otthonuknak. Gandhi kampányai a muszlimok érdekében, meggyilkolása 1949 januárjában (a merénylő az RSS tagja volt) és ezek lecsapódása sok muzulmán meggyőzött, hogy Indiában maradjon. Amikor Kasmír hindu uralkodója azt választotta, hogy államával Indiában maradjon, Nehru arról biztosította az állam túlnyomóan muszlim lakosságát, hogy egyenlő elbánásban fog részesülni, noha India és Pakisztán háborúzott is ezért a területért. Lojalitása fejében Kasmír kapott bizonyos előjogokat: saját alkotmánya és zászlója van, az állam területén csak kasmíriak vásárolhatnak földet. Mindezek eredményeképpen Indiában él ma a világ harmadik legnagyobb muzulmán közössége Indonézia és Pakisztán után (160,9 millió 2009-ben). Nehru felismerte, hogy India változatossága a kormány részéről kompromisszumkészséget követel a nem hindu közösségekkel szemben. Toleránsnak lenni kevés – mondta –, nagylelkűnek kell lenni. Ez különösen jellemző volt az ország muszlim közösségével való kapcsolatára.

A független India azt is elhatározta, hogy ne vezessen be egységes polgárjogi törvénykönyvet, azaz a muszlimok saját törvényeiket alkalmazhatták házasság, válás és örökösödés tárgyában. A *Hindutva* hívei erre hivatkoznak, amikor azt állítják, hogy a Kongresszus Párt elkényeztette a muszlimokat szavazataikért cserébe, és ez a kedvezményes kezelés megcsúfolása India fennen hangoztatott laicitásának. További ér-

vük az, hogy az indiai muszlimok Pakisztán ötödik hadoszlopa, megbízhatatlanok, igyekeznek nagyobb ütemben szaporodni, hogy ők alkossák majd a lakosság többségét – pedig megannyi bizonyíték szól amellett, hogy mind a hindu, mind a muszlim népesség növekedési rátája az oktatási és a gazdasági körülményektől függ. A megosztás után a jobb módú, sikeres muszlimok Pakisztánba vándoroltak. A Radzsinder Szácsár Bizottság 2006-os jelentése szerint India muszlimjai a többi közösség mögött találhatók a közigazgatásban elfoglalt állások, az egészségügyi szolgáltatások, a bankhitelek, az oktatás, valamint általános gazdasági állapotuk tekintetében. Egy különben is hátrányos helyzetben levő népességet demonizálni: biztos út a radikalizálódáshoz, és olyan régióban, ahol az iszlám fundamentalizmus is lendületben van, iszlám terrorista csoportok India megtámadását tervezik – játék a tűzzel.

Az elmúlt években látványosan növekedett a hindu szélsőségesek befolyása, akik muszlimellenes témákkal szítják a muszlimok elleni erőszakot. Ez a demagógia kedvezett a Bharatia Dzsannata Pártnak (Indiai Néppárt, BJP), amely politikailag képviseli a Hindutva erőket, különösen az 1990-es évek óta. Ennek ellenére a BJP és szövetségesei meglepő vereséget szenvedtek a 2004-es általános választásokon, és még rosszabbul szerepeltek 2009-ben. Ez világossá tette, hogy a muzulmánellenes hangulat felkorbácsolásának taktikája elhibázott, és sokan úgy látták ezek után, hogy lejárt a homogén hinduizmus ideológiájának ideje. Ha ez igaz, akkor ez világos, pozitív üzenet az indiai közösségek közti kapcsolatok és a demokrácia erejéről. Mert míg a BJP (és az úgynevezett „sáfránysárga brigád”) a „hindu” identitást akarja erősíteni, a Kongresszus Párt, minden hibája és hiányossága ellenére, egy pluralista „indiai” identitást támogat, ami összhangban van India civilizációjával. Az ország azon vágya, hogy nagyhatalommá váljon és szerepet játsszon a globális kérdésekben, éppen belső kohéziójától függ. Márpedig az ország hindu és muszlim népessége közötti összetartozás sokkal könnyebben valósítható meg egy pluralista és laikus, mint egy „hindu” Indiában.

India másik nagy ereje demokráciájában rejlik. Az indiai választások karnevál-szerű, tomboló népünnepek. A politikai szerepre vágyó jelöltek anyagi lehetőségeiktől függően választási kampányuk során repülőgépeket, helikoptereket, vonatokat, traktorokat, gépkocsikat, ökörszekereket, elefántokat, tevéket alkalmaznak. A legutóbbi volt a 15. az ország történetében. (Az idén februárban elkezdődött év végéig fog tartani, keletről nyugati irányba haladva kerül sorra a különböző államokban és területeken).⁸

A világ eddigi legnagyobb demokratikus politikai szertartását 2009 áprilisában és májusában tartották, íme a fontosabb statisztikai adatok: a szavazásra jogosultak és jegyzékbe vettek száma 714 millió (ebből 420 millió szavazott), 8070 jelölt, ebből 3150 független, 1055 párt, 1 368 430 elektronikus szavazógép, 828 804 szavazóiroda, ebből 12 901 a 300 szavazónál kisebb települések számára, 4,7 millió szavazóbizottsági tag, 2,1 millió biztonsági személy. Mindez ott megszokott a legelső általános választás óta (1951. október–1952. február). (A választásokat a logisztikai feladatok sajátossága miatt tartják lépésekben, régiók szerint eltérő időpontokban.)

Sok más, a második világháború után függetlenné vált ország közül miért épp Indiában „vált be” a demokratikus rendszer? A Nobel-díjas Amartya Sen (közgazdász, filozófus) véleménye szerint az indiai civilizáció hosszú ideje tolerálta, bátorította és ünnepelte a tárgyalásos megoldások hagyományát, és ez vezetett a demokrácia és a laicitás sikeréhez. Mások szerint semmiféle meghatározóan demokratikus hagyomány nincs India múltjában, és a demokrácia megszilárdítása elsősorban az olyan indiai vezetők tudatos döntéseinek köszönhető, mint Jawaharlal Nehru, aki a minden állampolgárt képviselő reprezentatív kormányzatért szállt síkra.

Tagadhatatlanok Nehru érdemei abban, hogy India a demokratikus utat választotta. Három teljes választási ciklust szolgált ki mint miniszterelnök. Egyik első feladata az indiai alkotmány megalkotása volt – amely „a világtörténelem legnagyobb politikai vállalkozása a philadelphiai 1787-es alkotmány után”⁹. Fontos elveket fogadtatott el, amilyen például a hadsereg alárendelése a polgári hatalomnak, a vallási kisebbségekkel (különösen a muszlimokkal) szembeni türelem, és az indiai regionális vezetők többé-kevésbé, amennyire lehetett, alkalmazkodtak is ezekhez az elvekhez. Nehru, Gandhi (és több más államférfi) hitt abban, hogy egységes India csak a politikai egyenlőség ethoszára építhető, ami a sokféle választóvonal és megosztottság közepette igen bátor döntés volt, és egyenesen következett belőle a demokrácia feltétlen igenlése.

Az egymást követő indiai kormányok felváltva alkalmazták a mézesmadzagot és a botot azokkal az erőkkel szemben, amelyek az indiai egység megbontásával fenyegettek. Végso esetben az állam a nyers erőszak eszközához fordult a szeparatista erők leverésére: a Kasmír vagy a Nagaföld esetében alkalmazott hatósági fellépést mind Indiában, mind külföldön elítélték. Erőszakkal törték le a szikh szélsőségesek próbálkozásait is a nyolcvanas években, hogy „Khalisztán” néven külön szikh államot hozzanak létre a Pandzsábbal. Indira Gandhi akkori döntése – a hadsereg behatolt az Arany Templomba, a szikhek legszentebb szentélyébe, hogy az épületegyüttesben rejtőző felkelőket kézre kerítse – az életébe került: szikh testőrei gyilkolták meg 1984 októberében.

Az utóbbi néhány évben különböző maoista csoportok¹⁰ fogtak fegyvert az állam ellen, így India több mint 600 provinciájából (district) szinte 200-ban kellett hasonló lázadásokat megfékezni. A legtöbb esetben az úgynevezett „maoista erőszak” kiváltó oka a törzsi csoportok elégedetlensége, ha kényszeríteni próbálják őket lakóhelyük elhagyására (különböző természeti erőforrások kitermelése kapcsán), a falusi fiatalok számára elérhető kormányzati szolgáltatások és munkahelyek hiánya, a rendőrség és a paramilitáris erők túlkapásai.

Amikor – az alkotmány alapján – a hindi nyelvet hivatalos nyelvvé akarták tenni, a dél-indiai vezetők külön államot követeltek, majd később kiválással fenyegetőztek. Nehru ezúttal is bölcsen kezelte azt a követelést, hogy a nyelvi határoknak megfelelő államokat hozzanak létre. Így jött létre előbb 1953-ban Andhra (1956-tól Andhra Pradés), majd az Állam-újjaszervezési Törvény (1956) elfogadását követően egész sor új állam született a nyelvi-etnikai határok mentén. Nehru és az indiai elit kezdetben attól tartott, hogy ez India „balkanizálódásához” vezethet, de épp fordítva történt – ezek az államok „megszilárdították India egységét”. Azóta is születtek újabb államok nyelvi-regionális határok mentén (de sohasem vallási alapon), az utolsó három: Cshattiszgarh, Uttarakhand és Dzsarkhand 2000-ben.

Az 1949-ben elfogadott (1950 januárjában érvénybe lépett) alkotmány előírta, hogy a hindi nyelvnek 15 éven belül „nemzeti” nyelvvé kell válnia, addig pedig az angol is használható hivatalos célokra. Ahogy közeledett a kitűzött időpont, különösen a déliek körében egyre nőtt az ellenkezés. 1963-ban ismét megmutatkozott Nehru kiegyezésre és együttműködésre való képessége: a hivatalos nyelvek újonnan elfogadott törvénye kimondta, hogy az angol nyelv 1965 után is használható lesz hivatalos kommunikációra. Amikor sok vita és szószaporítás után a törvényt nem vették be, erőszakos tiltakozásokra került sor Tamil Naduban, amelyek felkelésekhez és önpusztításokhoz vezettek. Lal Bahadur Sasztri, az ország új miniszterelnöke Nehru halála (1964 május) után rövidesen bejelentette, hogy az államok jogot kapnak regionális nyelvük megőrzésére, az angol pedig továbbra is használható hivatalos nyelvként az egymás közötti és a központi kormánnyal való kommunikációra. Miután az indiai önazonosság nem kötődik egyetlen nyelvhez, mindmáig ez a hely-

zet. A valóságban a hindi és az angol ismertsége olyan szintig fejlődött, hogy a két nyelvet váltakozva használják, ami egyenesen egy hibrid nyelvformához vezetett („hinglish”). Az indiai szerzők ma a legjobb angolul író alkotók közé tartoznak, és irodalmi sikereik alapján egyes vélemények szerint „a birodalom visszaút”. Befolyásuk az egyre növekvő középosztályra az internet térhódításával és a műholdas televíziózással együtt hozzájárult az angol nyelv indiai elterjedéséhez. Másfelől a hindi filmgyártás termékei („Bollywood”)¹¹ India-szerte nagyon népszerűek (bár megjegyzendő, hogy a regionális nyelveken is évente négyszáznál több film készül). Ma az indiaiak egyharmada beszéli a hindi nyelvet, és ebben kétségtelenül Bollywoodnak is nagy a szerepe. Még azok a régiók is, amelyek korábban lázadoztak a hindi nyelv kötelező bevezetése ellen, ma fokozatosan elfogadják, ami azt bizonyítja, hogy az indiai kormány kompromisszumkészsége ismét bevált.

Andhra Pradés és más etno-nyelvi államok létrejötte azt mutatja, hogy az indiai államiság alakulása nem lezárt folyamat. Ezt a kívülálló olykor a káosszal és az instabilitással azonosítják, bár nem az. Több évtizedes követelés például a különálló Telangana állam (fővárosa Hyderabad lenne), és előreláthatólag meg is fog születni, akár új államok egész tucatjával együtt. Egy szerző egyenesen azt sugallta, hogy Indiát 50 vagy 60 államra osszák fel. Bár ez túlzónak hangzik, ne feledjük, hogy az Amerikai Egyesült Államok mintegy 310 millió lakosa jelenleg 50 államban él, India négyszer akkora lakossága pedig csak 28-ban. Uttar Pradésnek, India legnagyobb államának 190 millió lakosa van (ez az USA lakosságának 60 százaléka), és főminisztere pár évvel ezelőtt javasolta, hogy osszák fel három államra. Telanganának, amennyiben külön államként létrejön, 35 millió lakosa lesz – és ez mellette szóló érv. Az a tény, hogy az ország azon kevesek egyike (ilyen Nigéria is), ahol az államok száma idővel növekedhet, az indiai demokrácia öröksége.

Van, akit irritál a népi követelések kiharcolásának ottani módja. Éhségstrájkjal teremtani új államot? Országutak és vasutak elzárásával sikerre vinni tüntetéseket? Igen, tudniillik a *dharna* (akár halálíg tartó böjt), a *hartal* és a *bandh* (a strájk sajátos formái, bár az utóbbit az indiai Legfelső Törvényszék 1998-ban betiltotta, és azt általában politikai pártok szervezik) részei az indiai közélet alapszavainak, és – mondhatni – az ország „DNS”-ének. Gandhi lángeszére vall, hogy a böjt (vagy éhségstrájk) hagyományát olyan eszközként alkalmazta a politikában, amivel mindenki azonosulhat, és felhasználta a nemzeti ügy szolgálatára, különösen a hindu–muszlim egység erősítésére egy olyan pillanatban, amikor az interetnikus feszültségek tetőztek. Hasonlóképpen a polgári elégedetlenség az erőszakmentes tiltakozás hagyományában gyökerezik. A cél ugyanaz: rossz lelkiállapotot okozni azoknak, akik a követeléseket elutasították vagy meg sem értették. Így nyerte el India erőszakmentesen a függetlenségét. (Így fogtak össze az afroamerikaiak is a Jim Crow-törvények visszavonása céljából. „Krisztustól jött az üzenet, Gandhitól a módszer” – mondta Martin Luther King.) A tiltakozó kitörések szerves alkotóelemei az ország demokratikus örökségének: figyelmet keltenek, megfelelő választ követelnek.

India egyedülálló demokráciája vitákat gerjeszt a demokrácia nyugati tanulmányozói között. Miközben azt tartják, hogy minél képzetebbek és jobb módúak egy országban az emberek, annál valószínűbb, hogy elmennek szavazni, Indiában a kevésbé képzetek és a szegények szavaznak nagyobb számban (gyakran többórás sorbanállás után). A nyugati országokban a kisebbségek kisebb arányban szavaznak. Indiában fordított a helyzet: nagyobb számban szavaznak, és képesek stratégiai szavazásra. Különösen érvényes ez a muszlimokra, akik az alacsonyabb kasztok csoportjaival koalíciókat alakítottak például Uttar Pradés és Bihár államokban azért, hogy próbálják megakadályozni a felsőbbkaszt-csoportokat és azok választási koalícióit. Mindez világossá teszi, hogy India szegényei számára a választójog fontos fegyver.

A demokráciák a kormányzás bármely más formájánál jobban képesek változni és alkalmazkodni. India még nem tart ott, hogy teljesen kifejlődött liberális demokráciának lehetne tekinteni, de különböző civilszervezetek és állampolgári csoportok az alkotmányra és bizonyos intézményekre (különösen a törvényszékekre) támaszkodva már sikeresen próbálnak szembehelyezkedni a legmarginalizáltabb állampolgárok – alacsony rangú kasztok, nők, gyermekek – elleni igazságtalanságokkal. Számítások szerint e szervezeteknek több mint félmillió tagja van, és bárki, aki megfordul India falusi és városi közösségeiben, beszámolhat bátor erőfeszítéseikről. Jó példa rá a „második függetlenségi harc”-nak is nevezett esemény: 2005 júniusában az indiai parlament indiai aktivisták és civil csoportok 15 éve tartó nyomásának engedve megszavazta az információhoz való jog törvényét, amely az év októberében érvénybe is lépett. A törvény egyebek mellett előírja, hogy a polgárok a közigazgatási szervektől információkat kérhetnek, és határidőket állapít meg azok kiszolgáltatására. Ha ennek a jognak a gyakorlása (a projektekre adott pénzek elköltése, a fizetések összegének megállapítása stb.) találkozik a sajtónak a korrupció és az igazságtalanságok dokumentálására irányuló erőfeszítéseivel, e fejlemények előrelépést jelenthetnek az elszámoltatás, a jobb kormányzás, a teljesebb demokrácia irányában.

A dalitok (régábbi megnevezésük: érinthetetlenek), törzsiék és egyéb hátrányos helyzetű kasztok (vagy osztályok) (Other Backwards Castes/Classes, OBC) számára bevezetett „helybiztosítás” (vagy kvótarendszer) lehetővé teszi, hogy legyőzzék a megkülönböztetést, és biztos munkahelyet találjanak. Bármilyen érveléssel próbáljuk is igazolni a kasztrendszer létrejöttét a távoli múltban, a történelem során olyan intézménnyé fejlődött, amely elnyomott és befeketített sok millió indiait. Az általa kiváltott erőszakos cselekmények (a nemi erőszaktól a kaszthoz kötődő gyilkosságig) az indiai társadalom egyik legnagyobb szegényfoltja. A legsúlyosabb elnyomás továbbra is a dalitokat sújtja. Szolgásként, lélekölő munkára, megaláztatásra ítélve a szabadabb érvényesülés lehetősége csak a függetlenség kivívása után csillant fel sok dalit közösség számára – és ennek fő eszköze a szavazati jog. Ma már látható: a dalitok és az alsóbb osztályok felemelkedése Indiában igazi társadalmi forradalom. Az évek során kidolgozott helybiztosítási rendszer garantálja, hogy a központi kormányzat összes munkahelyének 22,5 százalékát a dalitok és a „törzsiék” számára tartják fenn. Hasonlóképpen 27 százalék olyan kasztcsoportoknak jár, amelyek az „egyéb hátrányos helyzetű kasztok (vagy osztályok)” csoportjába tartoznak. Ámbár a kasztok rendszere hagyományosan a hindu vallás világának jellemzője, befolyása oly hosszú időn át érvényesült, hogy a nem hinduk (muszlimok, keresztények, buddhisták, szikhok) is saját kasztjaik hálójába kerültek. A dalitoknak, akik kívül esnek a mindent átívelő kasztrendszeren, ezernél több alkasztjuk van, ahol sok dalit ugyanakkor muszlim, keresztény, buddhista, szikh, dzsaina vagy párszi (zoroasztriánus). Ha csak a hindunak tekintettekre vonatkoztatnák, a helybiztosítási rendszer révén muszlimok és más vallási kisebbségek nem jutnának helyzetbe az országos munkaerőpiacon (bár egyes, jelentős muzulmán lakossággal rendelkező államok is kvótákat állapítottak meg számukra az állam szintjén). Mi több, 2009 decemberében a Vallási és Nyelvi Kisebbségek Országos Bizottsága javasolta, hogy a helybiztosítási rendszert terjesszék ki az összes kisebbségre (beleértve a hindukat is, ahol ők vannak kisebbségben: Jammu, Kasmír, Pandzsáb, Nagaföld, Mizoram, Meghalaya mellett ilyen Lakshadvíp szövetségi terület), és az egész helybiztosítási rendszert a jövedelem szintjére és ne a kasztra alapozzák: amennyiben ezeket az ajánlásokat bevezetik, az új rendszer elsősorban a muszlimoknak fog kedvezni, akik, amint ezt jeleztük, India legszegényebbei közé tartoznak.

A dalitok és a törzsiék számára a parlamentben is van kvóta. Jelenleg az alsóházban 543 képviselői szék közül 79-et a dalitok, 41-et a törzsiék számára tartanak fenn.

Az államok törvényhozó testületeiben is biztosított helyeik vannak, ezen túl fenntartott helyeik a kormányzati oktatási intézményekben. 2008 augusztusában a Legfelső Törvényszék úgy rendelkezett, hogy az összes, a központi kormány által finanszírozott felsőoktatási intézményben a helyek 27 százalékát az OBC-k számára tartásák fenn. A Kongresszus Párt által vezetett kormány arra gondolt, hogy a magánszektor is kötelezzék álláskvóták bevezetésére, de aztán meghátrált. A kormány az angloindiai közösség (európaiak és indiaiak leszármazottai) soraiból is kinevez két képviselőt a Parlamentbe (minthogy a közösség lélekszáma alacsony, és szétszórtan élnek az országban, így nem lenne esélyük, ha versengenének a helyekért). Míg a választásokon sikeres nők száma a Lok Szabhában (alsóház) lassan emelkedik (2004-ben 45-en, 2009-ben 58-an jutottak be), már régóta tart a küzdelem azért, hogy átadják a Nők Helybiztosítási Okmányát, ami előírná, hogy a helyek 33 százalékát biztosítsák a nők számára az Alsóházban, az államok törvényhozásában és a helyi kormányokban.

2010 márciusában a felsőház (Radzsya Szabha) megtette az első lépést, és megszavazta a Nők Helybiztosítási Okmányát, amelyet az alsóház után jóvá kell hagynia a helyi parlamentek feléne is, mielőtt érvénybe lépne. Miután a falusi tanácsokban (pancsajatok) a helyek 33,3 százalékát szintén fenntartják a nőknek, jelenleg több mint egymillió nőt választanak ötévenként a falusi tanácsokba. A jelenlegi kongresszus párti kormány nemrég javasolta, hogy ezt az arányt emeljék 50 százalékra (vannak államok, ahol ez már megvalósul). Sehol a világon nincs ilyen arányú, a nőknek ekkora hatalmat osztó választási gyakorlat! A delhi Legfelső Törvényszék 2008-ban felkérte a központi kormányt, hogy biztosítsa a publikus szektor munkahelyeinek három százalékát a fogyatékkal élők számára. Valóban, a kvóták jelentős mértékben részei az indiai politikai színtérnek.

A pozitív diszkrimináció (affirmatív akció) vitatott téma az Egyesült Államokban, és a helybiztosítások kiterjesztése Indiában szintén hangos, olykor erőszakos tiltakozásokat váltott ki, különösen a felső kasztok közösségeiben. Míg a helybiztosítási rendszerre vonatkozó döntéseket elkerülhetetlenül politikai megfontolások színezik, fő céljuk az volt, hogy megpróbáljanak egyenlőség-elvűbb, kevésbé szexista Indiát létrehozni, hiszen a történelem folyamán a szegények és a nők szenvedték el a legnagyobb elnyomást és jogfosztást. Ez szerves része az indiai demokratikus folyamatnak, melynek során a társadalom különféle csoportjait ki kell békíteni egymással és biztosítani részvételüket a társadalmi és gazdasági életben. India gyorsan fejlődő gazdasága kétségtelenül fog teremteni munkahelyeket a képzett alsókasztbelieknek is, és így idővel a kasztok és a helybiztosítási rendszer veszt majd jelentőségéből.

Az 1970-es évekig India gazdasági növekedésének évi rátája átlagosan 3,6 százalék volt, ami nagyjából egybeesett a lakosság növekedési ütemével (ezt nevezték ironikusan „hindu növekedési rátának”). Az 1980-as évekre az évi növekedés elérte az 5,6 százalékot, de az ország adottságaihoz és igényeihez mérten ez még mindig elégtelen volt. Az indiai kormányoknak szembe kellett nézniük a képzett fiatalok masszív emigrálásával. Ma már a gazdasági emigránsok ezrei térnek vissza az országba, mivel úgy vélik, hogy India jobb esélyeket nyújt, mint korábban. Egyre többen hisznek az ország sikeres fejlődésében és ígéretes jövőjében. A kilencvenes évek első felében a fejlődési ráta 6 százalék volt, és 2005–2008 közötti évi átlaga megközelítette a 9 százalékot. India a 2009-es évet a világ harmadik legnagyobb devizataralékával zárta, és kétszáz tonna aranyat vásárolt az IMF-től tartalékainak a megsziárdítása végett.

Újabbán rendszeresen összehasonlítják Indiát és Kínát, és mind a kínaiak, mind az indiaiak meg vannak győződve, hogy jólétük a 21. században jelentősen fog nő-

vekedni. Kínában ezt az állam fogja megvalósítani. India esetében lehet, hogy ez az állam ellenében fog megvalósulni.

Egy tanulmány szerint 2050-re Kína, India és az Egyesült Államok lesz a világ három legnagyobb gazdasága, más nézetek szerint Kína már 2027-re megszerzi az első helyet, de Indiának is van esélye, hogy már 2039-re lekörözze az USA-t. Az sem kizárt, hogy India, lassabb fejlődési ritmusa ellenére, a közmondásbeli teknősbéka módján a nem túl távoli jövőben elhagyhatja Kínát.

Az ország gazdasági reformjai a középosztály gyors növekedéséhez vezettek, amelynek lélekszáma 150 millióra tehető, de egyes kutatók szerint akár ennek a kétszerese is lehet. Bármelyik szám érvényes, ütközik a 400 millió írástudatlan indiai számával, s továbbra is nagy a szakadék a jólétben élők és a szegények között. Az indiaiak több mint 70 százaléka földműveléssel foglalkozik, és falun él (a falvak száma 600 ezer!). A szegényekre vonatkozó statisztikai adatok eltérőek attól függően, hogy milyen ismérveket használnak (kalóriafogyasztás, jövedelem, felhasznált javak és szolgáltatások), és gyakran az államok és a központi kormány sem értenek egyet a számok tekintetében. Mégis India lakosságának több mint a fele él feltehetően szegénységben vagy ahhoz közel álló szinten. Az ENSZ és a Világbank szegénység-szintje 1,25 USA-dollár (kb. 60 rúpia), eszerint az indiaiak túlnyomó többsége szegény. India Tervbizottsága 300 millióra teszi a számukat (80 millió városi és 220 millió falusi környezetben). A tények növekvő gazdasági egyenlőtlenségre vallanak a falusi és városi India, a szegény és a köztes-felsőbb osztályok között.

A jelenlegi kongresszus párti kormány fontos intézkedése (bizonyos tartozások elengedése mellett) az Országos Falusi Alkalmazási Garancia-Törvény (National Rural Employment Guarantee Act, NREGA) megalkotása, amely garantálja minden falusi környezetben élő felnőtt számára, hogy jár neki évi 100 (kétkézi) munkanap, napi 100 rúpia (kb. 2,5 USA-dollár) fizetésért. 2008–2009-ben közel 45 millió háztartás részesült valamilyen munkalehetőségben e törvénynek köszönhetően, népszerűsége pedig egyik oka lehet a Kongresszus Párt (és szövetségesei) újraválasztásának (2009). Egyes államok szubvencionált élelmiszer-programjai keretében a szegények különként két rúpiáért megvásárolhatják a legfontosabb árucikkeket, és a központi kormány határozata alapján minden, a szegénységi küszöb alatt élő család különként három rúpiáért 25 kiló rizst és búzát vásárolhat (ami kevesebb egy öttagú család havi élelemszükségleténél). Ez az Élelembiztonsági Törvény azóta is segíti India legszegényebbjeit – és növeli a Kongresszus Párt szavazói bázisát.

Befejezésül néhány szót arról, hogyan befolyásolta India felemelkedése a térségben elfoglalt helyét, a világ színpadán játszott, egyre fontosabb szerepét. Szomszédaihoz fűződő viszonyát a Kína iránti, váltakozó intenzitású feszültséggel és a Pakisztánnal szembeni ellenségeskedéssel szokás jellemezni. Noha Indiának még fel kell dolgoznia a Kínától 1962-ben elszenvedett, megalázó katonai vereséget, a két ország kapcsolata azóta gyökeresen megjavult, olyannyira, hogy most szorosan együttműködnek a nyugati országok ellen a kereskedelem és a környezetvédelem terén. A dalai láma indiai tartózkodása és a határviták azonban időnként megzavarják viszonyukat. Pakisztán azért „kényes ügy”, mert saját identitását Indiával szemben határozta meg, és a két ország viszonya lényegileg a függetlenség kivívása óta folyamatosan ellenséges. Kasmír egyharmadát Pakisztán ellenőrzi, és politikusai azt tartják, hogy az ország nem lehet teljes mindaddig, amíg e többségében muszlim terület nem lesz Pakisztán része. India számára Kasmír – egyetlen muszlim állama – igazolja az ország laikus jellegét. Pakisztán paramilitáris csoportok bevetésével távháborút folytat Kasmír belsejében, és bátorítja az ottani szakadár erőket. A pakisztáni titkosszolgálat támogatásával terrorista csoportok más indiai területeket is célba vettek. *December 13. és november 26.* az indiaiak számára ugyanaz, mint az amerikaiaknak

szeptember 11. Az első az indiai parlament megtámadásának napja 2001-ben, a második a mumbai támadás dátuma 2008-ban (a három napig tartó öldöklésnek 173 áldozata volt). A Pakisztánnal való ellenséges viszony sok tekintetben aláássa India nemzetközi helyzetét, nehezíti a szomszédos országokkal való kapcsolatokat. Indiának érdeke a vitás kérdések békés úton történő rendezése, és csak előnyére válik, ha Pakisztánban megszilárdul a demokrácia.

India az elmúlt években szorosabbra fűzte kapcsolatait az Egyesült Államokkal. Az indiaiak nagyra értékelték a George W. Bush vezette adminisztráció törekvését, hogy az indiai-amerikai viszonyt erősítse. Ez a két ország közötti, 2008-ban kötött nukleáris egyezményben csúcsozott ki, ami lehetővé teszi India számára, hogy radioaktív fűtőanyagot vásárolhasson nukleáris reaktorai számára, és ilyen reaktorokat importáljon, akkor is, ha saját nukleáris fegyverkezési programját fenntartja. Indiát ma felelős nukleárisfegyver-birtokos állammak tekintik, és felmerült a lehetőség, hogy állandó tagja lehetne az ENSZ Biztonsági Tanácsának. Nélkülözhetetlen partner, ha a globális felmelegedésből eredő kihívásokról kell tárgyalni. A Barack Obama-kormányzat javasolta sokoldalú külpolitikák, egy olyan időszakban, amikor az USA viszonylagos hanyatlást él meg, és olyan országok, mint India és Kína felemelkedőben vannak, megannyi alkalmat adnak Indiának a globális politikában való jelenlétre.

Vajon Indiának örökre az lesz a sorsa, hogy „fejlődő” ország, de soha nem „beérkező”? – kérdezte egy befolyásos amerikai kutató 2001-ben, tíz évvel azután, hogy az ország kezdte fokozatosan megnyitni gazdaságát.¹² Mára már úgy tűnik, hogy India „beérkezett”. Sorsa immár az, hogy egyike lesz a 21. század három legelső országának.

4. Erdélyiek és más magyarok Indiában

■ Ez a terjedelmi okokból rövid tétel bővebben kifejtve igen érdekes lehetne. Kinyílt a világ, sokan utaznak, bárhova és mindenhova, a világ banalizálódik. De a távolabbi-közelebbi múltban nem így volt. Ezért nem éréktelen megidézni a mai India-utazók néhány nevesebb elődjét:

Körösi Csoma Sándor (1784–1842), nemzetközi rangú orientalista, számunkra pedig a magyarság, erdélyiség, székelység jelképes személyisége. Elindult Ázsiába megkeresni a magyarok őseit. 1822-ben érkezik Kasmírba, és Ladakhban tölt éveket, kutatja a tibeti nyelvet és a buddhizmust. Majd 1831–42 között könyvtárosa az indiai brit gyarmatbirodalom Ázsia-társaságának, Kalkuttában (Kolkata), Bengál, illetve akkoriban Brit India fővárosában. Álma megvalósulásának küszöbén, Tibetbe lépése előtt maláriában meghal, a Himalája lábainál nyugszik, Dardzsilingben.

Johann Martin Honigberger (1795–1869), brassói származású (szász) gyógyszerész. Éveket tölt Pandzsábban a lahori uralkodó udvari orvosaként, izgalmas, információgazdag könyvéből sok minden megtudható a korról és a korabeli Indiáról.¹³ Képét Lahorban ugyanaz a pesti származású Schoefft Ágoston festette meg, amikor 1841-ben ott tartózkodott, aki Csoma arcvonásait megörökítette.¹⁴

Szinte évszázaddal Honigberger utazásai után egy tehetséges bukaresti egyetemi hallgató, *Mircea Eliade* (1907–1986) ösztöndíjasként több évet tölt Kalkuttában, egy asramban a Himalájában, valamint több utazást tesz az országban. Tanulmányozza az indiai vallásokat, nyelveket, irodalmat, filozófiát. Eseménydús évtizedek után, immár Nyugaton, a világ egyik legjelentősebb vallástörténésze, megannyi, sok nyelvre lefordított tanulmány és könyv szerzője lesz. Regényei és novellái, amelyeket románul írt, megbecsült részei a modern román szépirodalomnak. Ezekben az indiai tanulmányai során megismert misztikus, okkult, ezoterikus, természetfeletti

„tudást“, hagyományt párosítja írói fantáziával. Egyik kisregényének *Honigberger doktor titka* a címe – de az érdekes szövegben a doktor személye csak ürügy.

Germanus Gyula (1884–1979), az iszlám és az arab filológia kutatója, 1929–32-ben három éven át tanít Sántinikétánban, Rabindranáth Tagore meghívására, amiről felesége, G. Hajnóczy Rózsa neve alatt, annak naplóját felhasználva, információkban gazdag, művelődéstörténeti bevezetőként, sőt politikatörténeti dokumentumként is hasznos, élvezetes könyvben számol be.¹⁵

Baktay Ervin (1890–1963), művészettörténész, orientalista. Az 1920-as évek elején fordítások, könyvek közreadása útján igyekezett megismertetni az indiai kultúrát a nagyközönséggel. 1926–29 között Indiában tanulmányozta a helyi vallásokat és kultúrát. 1928-ban felkutatta Kőrösi Csoma egykori tartózkodási helyeit és emlékeit. 1946-tól 1958-ig a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum helyettes igazgatója, az ELTE megbízott előadója volt. 1956–57-ben az indiai kormány meghívására újabb tanulmányutat tett Indiában: egyike annak a tizenhét, nem buddhista személynek, akit meghívtak a Buddha születésének 2500. évfordulójára rendezett nagyszabású ünnepségsorozatra, 1956-ban. Testvére Gottesmann Marie-Antoinette, akinek egy szikh arisztokratával, Umrao Singh Sher-Gillel kötött házasságából született lánya, Amrita Sher-Gil India egyik legjelentősebb modern festője.¹⁶

Balázs Ferenc (1901–1937), erdélyi író, költő, unitárius lelkész, korának-nemzedékének egyik legkiválóbb gondolkodója és cselekvője. Egyházi ösztöndíjjal az angliai Oxfordban és az egyesült államokbeli Berkeley-ben négy évig (1923–27) tanulmányokat folytat. Ázsián át tért haza Kolozsvárra, beutazva Japánt, Kína egy részét, Indiát és Palesztinát. Föld körüli vándorútjáról, szellemi élményeiről könyvben számol be.¹⁷ A szokványos útleírásoktól eltérően azt mondja el, hogyan talált önmagára és dolgozta ki – három földrész országait megismerve – egy új társadalom tervét, mely tagadása az ipari kapitalizmusnak, és leginkább Rabindranáth Tagore elgondolásaihoz igazodik, akivel, akárcsak Gandhival, erről személyesen is beszélgetett. Indiában három hónapot tölt, szenvedélyes izgalommal utazik, kérdez, elemzi a látottakat – a könyv teljes terjedelmének ötödrészében.

Nagy István (1904–1977), jelentős, munkás származású erdélyi magyar író. 1956-ban tagja egy román állami küldöttségnek, amely részt vett az UNESCO (egy hónapig tartó) közgyűlésén Új-Delhiben. A közgyűlés egybeesett Buddha születésének 2500-ik évfordulójával, amelyet Dél- és Délkelet-Ázsia-szerte megünnepeltek. Továbbá egybeesett a magyarországi forradalommal és a szuezi krízissel. Sőt a melbournei olimpiai játékokkal is. Élményeiről-tapasztalatairól egy kis riportkönyvet ír¹⁸ – amiben hitelesen, de „balról” írja le az utazásokat, a meglátogatott műemlékeket, kulturális, szociális és oktatási intézményeket, illetve saját lelkiállapotát, aggodalmait. Emiatt a könyv valós történelmi és emberi dokumentum.

Jakabos Ödön (1940–1979), Kézdivásárhelyen élő vasutas, szenvedélyes utazó, egyedül és gyakorlatilag ingyen, mások segítségével 1973 októbere és 1974 júniusa között – mint utóbb bebizonyosodott, gyógyíthatatlan betegséget hordozva magában – elutazik Indiába, és bejárja az ország nagy részét, eljutva Dardzsilingbe is, Kőrösi Csoma Sándor sírjához. Utazása során naplót ír, amit rendszeresen elküld a bukaresti *Ifjúmunkás* című ifjúsági lapnak, ahol folyamatosan közlik, illetve utóbb kötetted bővítve-szerkesztve is megjelenik.¹⁹ A könyv torokszorogató emberi dokumentum az utazás, végső soron a szabadság vágyáról és az emberi szolidaritásról – ezért vált Jakabos a korszak Erdélyében emblematis, legendás figurává. Neki sikerült az, amire minden korabeli fiatal kimondatlanul is vágyott. Könyve azonban kevés újat nyújt Indiáról.

■ JEGYZETEK

1. en.wikipedia.org/wiki/Rabindranath_Tagore#CITEREFDuttaRobinson1995
2. Wojtíla Gyula: *Rabindranath Tagore Magyarországon*. In: Bethlenfalvy Géza és Puskás Ildikó (szerk.): *India magyar szemmel*. Indiai nagykövetség, Bp., 1987. 26–29.
3. http://en.wikipedia.org/wiki/World_population
4. www.indiaonlinepages.com/population/india-current-population.html
5. E tétel gerincének forrása: Neil DeVotta (Ed.): *Understanding Contemporary India. 2nd Edition*. Denver, Colorado, 2010, különösen a könyv első, bevezető fejezete, 1–21.
6. Aditi Phadnis: *I Wouldn't Mind Being Born Ten Times to Rediscover India*. Business Standard, July 11, 2003.
7. Wendy Doniger: *The Hindus: An Alternative History*. New York: Penguin Press, 2009, 688.
8. http://en.wikipedia.org/wiki/2013_elections_in_india, 2013 április 27.
9. Granville Austin: *The Indian Constitution: Cornerstone of a Nation*. New Delhi: Oxford University Press, 1999, 308.
10. A legfontosabb a betiltott Indiai Kommunista (Maoista) Párt, amely "a nép háborúja" útján akarja az indiai kormányt megdönteni. 2004. szeptember 21-én alakult, a "Népi háború" és a Maoista Kommunista Központ (MCC egyesüléséből).
11. Bombay, Mumbai (a filmipar fővárosa régi neve), amihez adódik az utalás Hollywoodra.
12. Stephen P Cohen: *India: emerging power*. The Brookings Institute, Washington DC 2001, 2.
13. *Thirty-Five Years in the East. Adventures, Discoveries, Experiments, and Historical Sketches, relating to the Punjab and Cashmere; in Connection with Medicine, Botany, Pharmacy etc. Together with an original Materia Medica; and a Medical vocabulary in Four European and Five Eastern Languages by Johann Martin Honigberger, Late Phisician to the Court of Lahore*. London, vol.1. 1852. A német kiadás Bécsben jelent meg, 1851-ben. Az angol változat újabb kiadásai: 1905 (Kalkutta), 1986 és 1993 (Új-Delhi), 1995 (London és Új-Delhi/Madras). Román kiadása: *Treizeci și cincî ani în Orient*, Polirom, Iași, 2004.
14. Bethlenfalvy Géza: *Magyar tudósok indiai munkássága*. In: Bethlenfalvy Géza és Puskás Ildikó (szerk.): *India magyar szemmel*. Indiai nagykövetség, Bp., 1987, 5861.
15. G. Hajnóczy Rózsa: *Bengáli tűz*. Bp., 1944, 1969.
16. http://hu.wikipedia.org/wiki/Baktay_Ervin
17. Balázs Ferenc: *Bejárom a kerek világot (1923–1928)*, Minerva. Kv., 1929, új, rövidített kiadása Mikó Imre bevezetésével és jegyzeteivel. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1975.
18. Nagy István: *Hetded hét országon keresztül Indiába*. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Buk., 1958.
19. Jakabos Ödön: *Körösi Csoma Sándor nyomában. Indiai útinapló*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1983. 2. kiadás: Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csikszereda, 1998. Gálfalvi György utószavával. A szerzőről lásd Gy.Szabó András: *A világtjáró*. HITEL 2008. november. 87–91; Kubassek János: *Ismertetés Jakabos Ödön indiai útinaplójáról*. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok. 1. 1985. 77.

